

dainuojamuosius intarpus, taip pat specifinius lietuvių kalbos deminutyvus, išiktukus ir pan.

Kad ir kokias geras klaidų taisymo programas turėtų šiuolaikiniai kompiuteriai, išvengti vienos kitos korektūros klaidos vis tiek dar niekam nėra pavykę. Nei daugiau, nei mažiau negu kur kitur, yra jų ir šiame leidinyje, pavyzdžiui: p. 9 *Fakulāt* (= Fakultät), p. 37 *Dabarinės* (= Dabartinės), p. 81 *struktura* (= struktūra), p. 101 *здвуз* (= *cdвуз*), p. 149 *kurybos* (= *kūrybos*), p. 180 *pagriegė* (= pagriebė) ir t. t.

Baigdama „Baltistikos rašinių laivelio“ jūreiviams ir navigatoriui norėčiau palinkėti sėkmingai toliau žvalgyti tas platumas, kurias atveria į laivelį sudėtuose straipsniuose nagrinėtos temos.

Regina Venckutė

Rainer Eckert, **Studien zur Sprache der lettischen Volkslieder**. Phraseologische, lexikalische und syntaktische Probleme, Frankfurt am Main etc.: Lang, 2007, 273.

2007 m. Vokietijoje išėjo žinomo slavisto ir baltisto Rainerio Eckerto stamboka monografija „Studien zur Sprache der lettischen Volkslieder“. Monografijos anotacijoje rašoma: „Dieses Buch leistet einen Beitrag zu einem tieferen Verständnis eines be-

sonders exklusiven Teils des kulturellen Erbes der baltischen Völker: zu ihren Volksliedschätzen“.

Bendrajame įvade autorius paaiškina tyrimo šaltinių pasirinkimą; pagrindinis šaltinis yra Kr. Barono ir H. Wissendorffo išleistas „Latvju dainas“ (1894–1915). Tik kartkartėmis pasinaudojama kitų rinkinių liaudies dainomis.

Monografiją sudaro įvadas, trys pagrindinės dalys: pirmoji – „Phraseologisches“ (p. 23–150), antroji – „Lexikologisch-semantisches“ (p. 151–187), trečioji – „Syntaktisch-stilistisches“ (p. 189–249) ir bendrosios išvados.

Pirmoji monografijos dalis susideda iš teorinio įvado (Ausgangspunkte) ir penkių skyrių. Teoriniame įvade Eckertas aptaria frazeologijos tyrimo teorinius pagrindus. Latvių kalbotyroje frazeologijos tyrimo teorinius pagrindus XX a. 6-ajame dešimtmetyje padėjo žymus latvių kalbininkas Arturas Ozolas, kurio koncepcija rėmėsi tuo metu modernia rusų kalbininko V. V. Vinogradovo frazeologijos teorija. Eckertas pagrįstai pripažįsta, kad Ozolas pirmasis šią teoriją pritaikė latvių liaudies dainų kalbai tirti. Perimdamas Vinogradovo klasifikaciją jis kartu įvedė ir tikslesnių terminų, pavyzdžiui, vietoj rusiško nelabai aiškaus *фразеологическое сращение* Ozolas vartojo *idiomą* (lat. *idioma*) etc. Pateikęs ir aptaręs Ozolo latvių liaudies dainų frazeologizmų sinchroninę

klasifikācijas shēmā (p. 28), Eckertas toliāu īšķelia kalbamāsios klasifikācijas ir teorijas teigiamybes ir trūķumus. Pavyzdžiui, jis pagrīstai ginčytina laiko Ozolo prielaidā, kad „die Volkslieder (gemeint ist die Sprache derselben) der Geschichte der lettischen Schriftsprache (er benutzt noch den in sowjetischen Zeit üblichen Terminus *Literatursprache*) zu Grunde gelegt werden“ (p. 30). Eckertas nedvejodamas visai pagrīstai teigia: „Bei aller hohen Bedeutung, die die Volkslieder und ihre Sprache für das Lettische und die lettische Kultur hatten und z. T. bis in die Gegenwart haben, kann natürlich die Geschichte der lettischen Schriftsprache (Standardsprache) nicht auf die Sprache der lettischen Dainas reduziert werden“ (p. 30). Tokiai jo nuomonei neįmanoma nepritarti. Yra įvade ir daugiau įdomių pastebėjimų, bet šioje recenzijoje jų neminėsiu palikdamas juos susirasti pačiam skaitytojui, juoba kad būtina iškelti dar nemaža esminių monografijoje aptariamų dalykų.

Pirmosios dalies pirmasis skyrius skirtas frazeologiniam lizdui su *sijāt* ‘sieben’ ir *siets* ‘Sieb’. Jame skaitytojas taip pat ras ir du ekskursus su sinonimiškais frazemomis. Veiksmazodžio frazemos pagrindinė schema turi tokią išraišką: X Nom. & ‘siebt’ & ‘durch ein Sieb’ & Y Acc. = ‘X prüft streng (kritisiert, tadelt, schmährt, macht herunter) Y’. Todėl čia aptariamie tokie fra-

zeologizmai, kaip: *caur sietu sijādams, ašķa sietu sijādams, sijā manu (daiļu) augumiņu, mana goda sijātājs* etc., taip pat veiksmazodžio *sijāt* sinonimai *no-pelt* ‘kein gutes Haar an j-m lassen’ ir *appelt* ‘tadeln, rügen, schmähēn’. Neapēinama ir daiktavardinė frazema *sietā (sietu) mēle* ‘böser, verleumderischer Mensch’.

Pirmasis ekskursas skirtas sinonimiškai frazamai *nest kādu kukuļam*, pvz.: *Kur iedama sveša māte Mani nesa kukuļam* ‘verleumdete mich vor fremden Menschen’. Antrasis ekskursas – kitos sinonimiškos frazemos, pvz.: *celt kādu mielastā*, plg.: Svešai mātei viesi nāca, Mani *cēla mielastā* – Die Stiefmutter hatte Besuch, Mich setzte sie zum Gastmahl vor (d. h. mich verleumdete sie sehr).

Frazemos *caur sietavu (sietu) sijāt (izsijāt)* kādu ir jos variantai *sietu sijāt* kādu, taip pat *nest kādu kukuļam (kukuļiem)* ir *celt kādu mielastā (mielastam)* yra sinonimiškos frazemos ir kartu atskiri frazeologiniai vienetai. Jų sąsaja randasi iš jų labai artimų reikšmių. Tuo autorius motyvuoja ir dviejų ekskursų atsiradimą.

Antrajame skyriuje Eckertas aptaria frazēmā *aut kājas* ‘ergeben, untertan sein; pflichtbeflissen dienen’ ir jos paraleles senovės rusų, rusų ir ukrainiečių liaudies dainose. Čia taip pat yra du ekskursai apie latvių *aut* ir *maukt*. Monografijos autorius taikliai pastebi, kad esama dainų, kuriose ryš-

kėja jaunos moters (merginos, sesers) pažeminimas prieš negarbingą vyrą (jaunikį) – ji vadinama *kāju avėjiņa* „kojų avėjėlė“. Tai dažnai susiję su socialine nelygybe (tarno ir pasiturinčio valstiečio dukters priešprieša), plg.:

Paši brāļi iedevuši,
Paši gauži noraudāja:
Māsiņ mana skaista, balta
Kalpam *kāju avėjiņa*.

Be socialinės nelygybės, reiškiamą ir moralinę-etinę nelygybę (garbingos jaunos moters ir nevykėlio jaunikio ar vyro priešprieša), pvz.:

Māte mani audzināja
Kā balto linu sauju;
Atdot tautu netiklām,
Par *kājiņu avėjiņu*.

Autorius pastebi ir tai, kad latvių liaudies dainose jaunosios, žmonos, marčios nuolankumas būsimajam vyrui, uošviui, motinai yra teigiamas bruožas, plg.:

Tā būs mana līgaviņa,
Tēvam *kāju avėjiņa* etc.

Kaip kojų avėjas dainose išskyla ir jaunikis ar brolis: Bāliņš *kāju avėjiņš*, Bāliņš manim *kājas āva* etc. Eckerto nuomone, visi tie skirtingi liaudies dainų vaizdai yra žilos senovės atspindžiai.

Trečiajame skyriuje analizuojama lyginamoji frazema *kā lāc(i)s auzas braucīdams*, -ma ir daiktavardinė frazema *lācis auzās* ‘einer, der bei der Frau eines anderen aufgetroffen wird’,

‘Liebhaber bei der Frau’ ir jos tautosa-kinis fonas. Frazeologinis liždas *lācis & auzas* jau žinomas iš XVII a. Langijaus ir Füreckerio žodynų.

Ketvirtajame skyriuje aptariamos lyginamosios frazemos su „uoga“ (‘Bee-re’) latvių, lietuvių ir slavų kalbose. Penktajame skyriuje tiriama daiktavardinė frazema *eža cimdi, eža āda* ir jų frazeologizacija. Eckertas daro dėmesio vertą išvadą: „Es gab nie und nirgends tatsächlich Handschuhe aus Igelshaut oder zum Fang der Igel (wozu?), sondern es handelt sich hier um äußerst expressive Bilder, die auf der Grundlage von Konzepten [...] geschaffen wurden, um besonders ausdrucksvoll bestimmte Inhalte widerzugeben – ein sehr wichtiger Weg der Phrasembildung“ (p. 150).

Antrojoje dalyje, kurią sudaro trys skyriai, aptariamas leksinės ir semantinės liaudies dainų ypatybės. Pirmajame skyriuje plačiau kalbama apie rytų baltų *baltas reikšmes ‘lieb, teuer, gut’ ir jų atitikmenis slavų kalbose. Antrajame skyriuje remiantis liaudies dainų medžiaga bandoma pagrįsti dainose vartojamo žodžio *Bašu (pagastā)* resp. *Basenieku (pagastā)* kilmę ir daryba. Įdomiausias iš šios dalies skyrių atrodo trečiasis, kuriame autorius bando aiškinti žodžio *pupacīte* ir jo variantų *pupuzīte, pupauksīte, pupetīte* reikšmes. Dainos dvielį „Jāņu diena *pupucīte*, Atved man brūtganīņu“ Eckertas interpretuoja taip: ‘Es ist Johannstag,

lieber Wiedehof (Dim.!: Vok), / Führe mir einen Bräutigam zu'. Taigi ta *pupacīte* etc. galėtų būti paukščio vardas, t. y. *kukutis*, *dudutis*, vok. *Wiedehof*. Kad *pupacīte* ir jos variantai dainose nėra augalų (gėlių) vardai, kaip mano kai kurie kalbininkai, o yra paukščių pavadinimai, aiškiai rodo tų pačių dainų tekstai, kuriuose sakoma:

Pupucīte pupu prasa,
Ozolā tupēdama.

Sunku būtų patikėti, kad tas, kas tupi ąžuole, galėtų būti ne paukštis, arba Eckerto žodžiais tariant, kalbinamasis ir tupintis medyje yra tas, „was doch nur auf einen Vogel hindeuten kann“ (p. 185).

Trečiojoje dalyje autorius aptaria labai įdomų liaudies dainų reiškinių – *nomina agentis* ir *nomina actionis* vartojimą vietoj *verbum finitum*. Tokios vartosenos pavyzdžių nemaža yra pateikęs savo monografijoje A. Gateras, pvz.: Zema tava sėdėšana, / Augsta tava valodiņa 'Du sitzest (zwar) niedrig, / (Aber) redest erhaben' etc. (p. 191). Šis reiškinys būdingas ne tik latvių, latgalių ir lietuvių dainoms, bet ir rytų slavų tautosakai, senovės slavų, lenkų ir serbų liaudies poezijai (p. 191). Esama net genetiškai tapačių atitikmenų, kurie rodo kalbamojo reiškinio archajiškumą.

Pritariant autoriaus minčiai, kad „scheint dieser Gebrauch von Verbalsubstantiven anstelle finiter Verbalförmern in der litauischen Volksdichtung

nicht den Verbreitungsgrad aufzuweisen wie in den lettischen“ (p. 212), negalima sutikti su tuo, kad p. 212t. pateiktos aukštaičių dainos formos *rytu*, plg.: Ankstaus *rytu* kelėjėlę, ir *vindu*, plg.: Nauju *vindu* taisėjėlę, vietoj bendrinės kalbos *ryto* (gen. sg.) ir *vinđų* (gen. pl.) rodančios dainos priklausymą dzūkų šnektoms. Sprendžiant iš Antano Juškos Veliuonos apylinkėse užrašytų dainų kalbos ypatybių, pvz.: Skaúda *mánu gáiva* 1427 (LD III 532), *Šóku*, *lékè Vilku* Mágde 1432 (LD III 534) etc., galima daryti išvadą, kad tiek 77, tiek 78 pozicijoje cituojamos dainos (p. 212t. ir p. 214) yra užrašytos iš Veliuonos apylinkių (iš veliuniškių šnektų). Beje, ir germanizmas *vindas* (*vinđų* taisėjėlė), kaip rodo LKŽ medžiaga, labiausiai paplitęs vakarų aukštaičių kauniškių ir Klaipėdos krašto aukštaičių resp. pietų žemaičių šnektose.

Aiškinant latvių *vārīt* kilmę pateikiami pavyzdžiai daugeliu atvejų abejonių nekelia. Neaiškus tik vienas lietuviškas pavyzdys *atvyrs* 'Gegenstrom am Ufer' (p. 204), kurio nefiksuoja nei LKŽ, nei kiti žodynai. Nepritardamas J. Endzelyno nuomonei, kad *vārīt* dėl vokalizmo esąs skolinys iš rusų *variť*, autorius kelia tokią mintį: „bezeugen aber gerade die variativen Formen in der Sprache der lettischen Dainas (Wechsel von *virēja* un *vārītāja*) sowie die Form mit dem -a- Vokalismus in lit. *varùs*, dass eher von Ver-

wandschaft, als von Lehnbeziehungen auszugehen ist“ (p. 204). Ši Eckerto prielaida, mano galva, būtų visiškai patikima, jeigu greta veiksmažodžio *vārīt* nebūtų veikėjų pavadinimo *pavārs*, plg. dar: *pavārītis*, *pavāriene*, *pavārene* etc. (žr. ME III 134), kuris yra neabejotinas skolinys iš rusų *новаръ*.

Kalbant apie labai poetiškas frazemas (die sehr poetischen Phraseme) *šī saulīte* ‘dieser Welt, die Erde’ ir *viņa saule* ‘jene Welt, das Jenseits’ neuztenka nurodyti tik Mūlenbacho ir Endzelyno žodyną (ME III 773); būtina pabrėžti, kad šios frazemos yra senos, vartojamos ne tik liaudies dainose, bet žinomos jau iš XVII a. parašyto Füreckerio žodyno (Lettisches und Teutsches Wörterbuch), kurį spaudai parengė Trevoras G. Fennellas ir išleido 1997 m. Kalbamojo žodyno p. 213 yra tas neužmirštamas pasakymas su poetiškomis frazemomis: *Schi Saulite* brihtiņam, *viņņa Saule* muhschiņam. Jis atsirado dar tais laikais, kai latviai tebeturėjo trinarę rodomųjų įvardžių sistemą.

Aptardamas baltiškų žodžių liet. *úoga*, lat. *oga* ir s. sl. **agoda*: r., blr. *jagoda*, ukr. *jahoda*, l. *jagoda* kilmę (p. 134) Eckertas, remdamasis slavų kalbų etimologiniu žodynu, neabejodamas teigia: „Ursl. **agoda* ist eine Ableitung mit Hilfe des Suffixes *-oda* von **aga-*, das genau urbalt. **ogā* entspricht“. Lietuvių *úoga*, latvių *oga* (tariama *uoga*), plg.: *uogáuti*, lat. *ogot* (tariama *uoguo*t)

etc., leidžia rekonstruoti baltų **ogā*, o ne **ogā*. Be motyvuotų komentarų kalbamąją slavistų etimologiją **ogā*, švelniai tariant, reikia laikyti nekorektiška.

Aptardamas veiksmažodžių „kepti“ kilmę (p. 206) Eckertas teigia: „Die Verben für ‘backen’ im Baltischen und Slawischen gehen über Metathese auf eine Grundform zurück: Lit. *kepù*, *kèpti* und lett. *cepu*¹ *cept* ‘backen’ werden auf eine Vorform **peko* zurückgeführt“. Suprantama, kad nei lietuvių, nei latvių esamojo laiko pirmojo asmens formos galūnė *-u* negali būti kilusi iš **-o* (plg. Eckerto rekonstruktą **peko*) – ir lietuvių, ir latvių kalbamoji galūnė *-u* gali būti kilusi tik iš **-ō*. Tai viena. Antra, iš cituoto sakinio presupozicijos aiškėja, kad ir slavų kalbose **peko* (t. y. **pekō*) neišvengė metatezės. Tikiuosi, kad toks formulavimas priklauso tik *lapsus linguae* klaidoms. Prie tokių klaidų priskirtinas ir Ozolo gyvenimo pailginimas net septyneriais metais (p. 23). Žinoma, tai daug geriau negu atvirkščias dalykas.

Apskritai kalbant žinomo baltisto ir slavisto Eckerto monografija „Studien zur Sprache der lettischen Volkslieder“ yra solidus įnašas į latvių resp. baltų ir slavų liaudies dainų kalbos tyrimus. Ji parašyta remiantis XX a. pabaigos semantikos ir sintaksės laimėjimais. Monografija parašyta ta kultūringa

¹ Po *cepu* turėtų būti kablelis, t. y. *cepu, cept*.

vokiečių kalba, kurios dar nepasiekė anglybių srautas. Ir dar vienas mokslinio stiliaus bruožas, skiriantis Eckertą nuo kitų autorių, yra natūralus autorinio 'aš' ('ich') vartojimas; autorius niekur nesislepia už vadinamojo „autorinio“ 'mes' ('wir'). Baigdamas norėčiau palinkėti kolegai Raineriui Eckertui sveikatos ir naujų reikšmingų baltistikos darbų.

Literatūra

Fennell Trevor G. 1997, *Fürecker's dictionary: the first manuscript*, Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka.

Gāters Alfrēds 1993, *Lettische Syntax. Die Dainas*, Frankfurt am Main et al.: Lang, 1993.

LD – Lietuviškos dainos užrašytos par Antaną Juškėvičę Velūnos apigardoje. Trečią knygą, Казань: Типография Императорскаго Университета, 1882.

Albertas Rosinas